Xitsonga

Story Power

Xiletelo xo pfuna vana ku hlaya na ku tsala ekaya

XILETELO 3

Ha ku amukela!

Exikolweni a hi yona ndhawu yi ri yoxe laha dyondzo na ku dyondzisa swi humelelaka! Leswi mindyangu yi endlaka swona ekaya swi nyika vana tidyondzo ta vona to sungula naswona ta nkoka.

Loko u tshembha leswaku vana va wena va ta va vahlayi na vatsari lava humelelaka, na ku endla leswaku va swi tiva, va ta titwa onge xikongomelo xa vona xi le kusuhi no fikeleleka. Nakambe, loko u teka nkarhi u va tsheketela mitsheketo, u hlaya na ku tsala na vona, va tokota tindlela leti litheresi yi nga va enetaka na ku va pfuna ha kona

Wa swi lava ku tiva hi ndlela leyi u nga pfunaka vana va wena ku hlaya na ku tsala? Xiletelo lexi xa Story Power i xa wena! Eka xona u ta kuma swibumabumelo swo avelana tsalwa na mitsheketo na vana va wena, na hilaha u nga va hlohlotelaka ha kona ku tsala. U ta kuma na vuxokoxoko byo sungula ntlawa wo hlaya ekaya.

Leswi nga ndzeni

Ku endla litheresi ku va xiphemu xa ndyangu xa wena 3

Ku avelana tibuku na mitsheketo 4

Endla leswaku vana va wena va tsala 6

Ku fambisa ntlawa wa hlayi 7

Tiphine na vana va wena eka riendzo leri ra litheresi!

Xipano xa Nal'ibali

Lemuka: Xiletelo lexi xa kumeka hi tindzimi ta khumen'we ta Afrika-Dzonga. Languta swiletelo swin'wana eka nongonoko wa Story Power! Ya na eka **www.nalibali.org** ku kuma swona.

Ku kuma vuxokoxoko hi ku tirhisa nakambe na/kumbe ku hangalasa xiletelo lexi, tihlanganisi na Nal'ibali:

The Nal'ibali Trust

Suite 17–201, Building 17

Waverley Business Park, Wyecroft Road

Mowbray, 7700

Riqingho: (021) 448 6000

Imeyili: info@nalibali.org

Vukondleteri na Vufambisi bya Phurojeke: The Project for the Study of Alternative Education in South Africa (PRAESA)

Muhundzuluxeri: Given J Hlongwani

Vuhleri na vuxopaxopi: Gezani Phineas Chabalala

Mikombiso ya swimunuhatwa swa Nal'ibali: Rico

Dizayinara: Magenta Media

Mukandziyisi: Baseline Publishing Services

Ku endla litheresi ku va xiphemu xa ndyangu wa wena

Loko u hlaya na ku tsala hi mikarhi na vana va wena ekaya, u va dyondzisa leswaku ku hlaya na ku tsala i swa nkoka, ku pfuna na ku tsakisa. Leswi swi va pfuna ku dyondza litheresi hi ku olova.

Un'wana na un'wana ekaya u na ntirho eku hluvukiseni ka vana eka ku tsala na ku hlaya. Leswi hi swin'wana swi tsundzuxo leswi nga endlaka leswaku litheresi yi tsakisa na ku va xiphemu xa vutomi bya masiku hinkwawo ekaya.

- **Endla mitolovelo.** Teka nkarhi siku rin'wana na rin'wana ku hlaya na/kumbe ku rungula mitsheketo. Vana vo tala va tsakela ku yingisela mitsheketo hi nkarhi wo tlela, kambe vana van'wana va kota ku yingisela hi mikarhi yin'wana ya siku. Hlawula nkarhi wa siku lowu nga kahle eka wena.
- **Tsheketa ntsheketo.** Rungulela vana va wena ntsheketo, yimbelela na ku tsheketa ntsheketo lowu u wu tivaka u vuyelela. Leswi swi pfuna mianakanyo ya vona na ku hluvukisa ririmi ra vona. Yingisela mitsheketo ya vona na wena, u nga rivali ku kombisa ku khensa.

- **Avelana tibuku.** Teka 15 wa timinetse hi siku u hlayela ehenhla vana va wena tibuku ta mitsheketo. Endla leswaku wu va nkarhi wo wisa na ku tiphina. Loko vana va wena va vona leswaku mitsheketo ya kumeka etibukwini, na leswaku tibuku ti fuwile hi ku tsakisa loku hlamarisaka, va ta ringeta ku tihlayela hi voxe. Vahlayi va kahle exikolweni hi mikarhi i vana lava hlayaka emakaya na vandyangu na vanghana.
- **Vana xikombiso eka vana.** Vana va dyondza swinene hi ku vona leswi hi swi endlaka ku nga ri leswi hi va byelaka swona! Vona leswaku vana va wena va ku vona u ri karhi u hlayela ku hungasa na ku kuma vuxokoxoko, xikombiso, ku hlaya tibuku, rhisipi, switiviso swa xikolo, timagazini na maphephahungu. Tiyisisa leswaku vana va wena va ku vona u ri karhi u tsala hi masiku, xikombiso, nongonoko wa leswi u ya ka eku xaveni, u rhumela imeyili kumbe ku endla xikombelo xa leswi u lavaka ku swi endla eka dayari. Loko vana va hina va hi vona hi ri karhi hi hlaya hi masiku, va ta vona leswaku swa pfuna na ku va na matimba na ku sungula ku swi nghenelerisa evuton'wini bya vona.
- **Tirhisa ririmi ra manana.** Mitsheketo yo sungula yi fanele yi va hi ririmu ra manana. Vana va fanele va hlaya no tsala hi ririmi ra manana loko va nga si dyondza ku endla tano hi ririmi rin'wana. Ririmi ra manana i masungulo yo tiya ya nkoka eka ku humelela ka dyondzo – ku katsa ku dyondza ku hlaya na ku tsala – hikuva ku dyondza kahle, va fanele va twisisa kahle.

Ku avelana tibuku na mitsheketo

Ku avelana tibuku na vana va wena swi va pfuna ku aka vun'we lebyi tiyeke na ku rhandzana loko swi tlhela swi va pfuna ku hluvukisa swikili swa litheresi leswi nga swa nkoka eka ku humelela ka vona exikolweni na ku tlurisa.

Ku hlayela vana va wena

Ku hlaya swi pfuna ku pfula mahlo ya vana, timbilu na miehleketo eka vanhu van'wana na le ka swiyimo swo hambana. Naswona loko va tiphina hi mitsheketo leyi u va avelaka yona, swi tala ku endleka leswaku va lava ku ya emahlweni va hlayela ku hungasa evuton'wini bya vona.

Hi leswi switsundzuxo swa khume swo hlayela vana va wena, swi nga yi hi ku va na malembe mangani.

1. Rhamba – u nga sindzisi – vana leswaku mi hlaya swin'we ku ringana 15 wa timinetse esikwini.
2. Kuma ndhawu leyi nga miyela no tshameka mi hlayela kona. Mibedho na masopfa i tindhawu leti nga kahle to hlayela endlwini. Tima xiyanimoya, TV na khompyutara.
3. Kombela vana va wena ku hlawula buku leswaku mi hlaya swin'we. Leswi swi komba leswaku u tekela enhlokweni leswi va swi ehleketaka, naswona va nga nghenelela swinene eka tsalwa leri va ri hlawuleke!
4. Teka nkarhi u ri karhi u languta na ku vulavula hi khavara ya tsalwa. U nga rivali ku hlaya vito ra tsalwa na mavito ya mutsari na mukombisi.
5. Tshamani ekusuhi na kusuhi kutani u hlohlotela vana va wena ku khoma tsalwa hi voxe kumbe va ku pfuna ku endla tano. Vana lavatsongo va tsakisa hi ku pfula mapheji. Rhamba vahlayi lavakulu ku hlaya marito ya swimunhuhatwa kumbe ndzimana yin'we kumbe timbirhi ta ntsheketo.
6. Ringeta swilo swo hambana ku endla leswaku ntsheketo wu va na vutomi! Tirhisa marito yo hambana eka swimunhuhatwa swo hambana. Hlayela ehansi, laha ntsheketo wu nga rhula. Hlaya hi ku hatlisa loko ximunhuhatwa xi hatlisa, kumbe xi hlongorisiwa. Hlaya hi rito lerikulu, ro bongela laha ku nga na huwa eka ntsheketo.
7. Pfuna vana va wena ku hluvukisa xikili ku bvumba hi ku va vutisa, "U hleketa leswaku ku ta humelela yini?" eka xiyimo xo karhi eka ntsheketo.
8. Vulavulani hi ntsheketo swin'we. Hlohlotela vana ku nyika mavonelo hilaha swimunhuhatwa eka ntsheketo swi hanyaka hakona na swiboho leswi va swi tekaka.
9. Loko tsalwa ri ri na swifaniso, swi languteni swin'we. Vulavulani hi swilo leswi kokaka rinoko leswi u swi vonaka na ku swi lava. Hlohlotela vana va wena ku endla tano.
10. Kambe, lexikulu eka hinkwaswo, tiphineni hi ku avelana swin'we ntsheketo wa tsalwa. Tshamisekani na ku endla hinkwaswo ku endla leswaku mikarhi yo hlaya yi tsakisa.

Swin'wana swipfuno swa ntsheketo

Hileswi swin'wana swipfuno swo tirhisa ntsheketo ekaya.

Endla nkarhi wa ntsheketo wu va wo hlawuleka

Endla nkarhi wa ntsheketo laha ndyangu hinkwawo wu nga ta tiphina. Xikombiso, va na ni na "ku lalela hi ntsheketo"! Kan'we hi vhiki, pfumelela xirho xin'wana na xin'wana xa ndyangu ku rungula ntsheketo hi nkarhi wo lalela. Ku nga ha va ntsheketo lowu va nga wu hlaya kumbe ku wu twa, kumbe xi ntshwa lexi va nga tiendlela xona. U nga endla ntsheketo wun'wana hi ku pfumelela xirho xa ndyangu ku hlamusela masungulo ya ntsheketo na ku pfumelela hinkwavo engetela katsongo ku fikela loko wu hela.

Vutisa swivutiso

Entisa ku twisisa ka vana va wena ka mitsheketo leyi u yi hlayaka na ku yi tsheketa hi ku vutisa swivutiso leswi nga na tihlamulo tinyingi. Swivutiso leswi swi hava nhlamulo leyi nga yona kumbe leyi nga ri ki yona. Va hluvukisa mienhleteto ya vona hi ntsheketo. Xikombiso, "U nga ti twa njhani loko…?", "Loko a kuri wena, a wu ta endla njhani?", "Hikwalaho ka yini a endle tano?", "Leswi swi ku tsundzuxa yini?", "U ndla yini loko…?"

Pfumelela vana va wena va vutisa swivutiso na vona! Va hlamuli loko ku ri leswaku u ta swi kota kumbe lavani tihlamulo swin'we kumbe mitlhela mi hlaya na ku kanela swiyenge leswi faneleke swa ntsheketo.

Valanga mitsheketo

Kuma ndlela yo valanga ntsheketo lowu u nga wu tsheketa na ku va hlayela. Xikombiso, va tsheketa ntsheketo nakambe kumbe ku encenyeta swiyenge swo karhi swa ntsheketo lowu u nga va tsheketela, ku dirowa xifaniso lexi nga va hlohlotela, kumbe ku tsala papila va tsalela un'wana wa swimunhuhatwa.

Hlaya mitsheketo u vuyelela

Vana va rhandza ku twa mitsheketo leyi va yi rhandzaka yi vuyelerisiwa! Mikarhi hinkwayo loko va yingisela mitsheketo leyi va yi rhandzaka, va kuma swin'wana swintshwa. Va tlhela va dyondza swo karhi hi ririmi, marito na milongoti.

Kuma tibuku to hlaya

Tibuku ta durha ku ti xava, loko ku ri na layiburari laha u tshamaka kona, yi endzeli hi mikarhi na vana va wena. Vutisa mulayiburari ku bumabumela tibuku leti tsakisaka ta ririmi ra manana leri vana va ri twisisaka. Nyika nkarhi wo ringana wo ti lava, naswona vulavula hi ku langa ka vona loko va nga si teka xiboho xo hetelela ku kuma buku leyi va lavaka ku yi lomba.

Hluvukisa ku ti tshemba ka n'wana

Tekela enhlokweni ku ringeta ku hlaya ka vana va wena, ku fana na loko u tekela enhlokweni marito ya vona yo sungula! Va nyike nseketelo wo ringana ku hluvukisa ku ti tshemba – leyi hi yona nyimpi yo lwa na ku hlaya. Tlhela u yingisela vana va wena na ku va ndhundhuzela loko va endla onge va hlaya – vana va fanele ku hanya tanihi vahlayi!

Wa swi tiva leswaku vana lava hlayaka ku tlula ku vona mavonakule va yingisela nkarhi wo leha?

Endla leswaku vana va wena va tsala

Vanhu va tirhisa ku tsala hi tindlela to hambana ku endla swokarhi na ku vulavula na van'wana. Swi fana na vutshila byo hambana – loko u tshamela ro swiendla, u ya emahlweni wa antswa, naswona swa olova ku swi kuma! Tanihi vatswari na vahlayisi hi xikombiso xa vurhangeri loko hi avelana matimba na swikongomelo swo tsala evuton'wini bya hina na vana. Hi leti tindlela to hambana leti u nga ti tirhisaka ku endla leswi.

- Tiyisisa leswku u na maphepha yo ringana, tikhirayoni, tipensele na switsalu ekaya. Swi veki eka ndhawu leyi nga olova leswaku vana va wena va yi fikelela hi voxe leswaku va ta dirowa na ku tsala loko va swi lava.
- Ku dirowa ku tala ku va goza ro sungula eka vana ro tsala. Kombeta ku tsakela eka swifaniso leswi va nga swi dirowa na ku bumabumela u va hlohlotela na ku va vutisa hi xifaniso, xikombiso, "Swi tikomba ku ri yindlu ya kahle ku tshama eka yona. I mani loyi a tshamaka la?".
- Nyika vana va wena nkarhi wo tsala leswaku va lulamisa vutomi bya vona. Xikombiso, va pfumeleli va tsala nongonoko, ku fana na nongonoko wa leswi va navelaka ku xaviwa, nongonoko wa swilo leswi va lavaka ku famba na swona exikolweni mundzuku, kumbe nongonoko wa vaendzi lava taka eka ntlangu wo velekiwa. U nga vilerisiwi hi swihoxo swa mapeletwa. Sweswo swi ta fika loko a ri karhi a ti toloveta ku tsala. Loko ku ri leswaku a wu swikoti ku hlaya swin'wana eka nongonoko, va kombeli va ku byela.
- Nyika vana va wena nkarhi ku tirhisa ku tsala ku vulavula na van'wana. Va pfumeleli: va tsala mavito ya vona eka makarata ya tinyiko, va tsala swipapilana swo khensa, vatsalela vandyangu mapapila na tiimeyili eka vanghana na vandyangu lava nga kule.
- Hlohlotela vana va wena ku hlayisa tijenali laha va nga tsala kona hinkwaswoleswi va swi lavaka, leswi va titwisaka xiswona, leswi nga humelela ekaya kumbe exikolweni, na/kumbe leswi va lavaka ku swi tsundzuka. Xixima xihundla xa vana va wena naswona hlaya tijenali loko va ku pfumelerile.
- Endla tibuku hi ku khomanisa maphepha lawa ya nga tsariwangiki nchumu na ku tirhisa ku tsala ntsheketo na vona. Vana lavatsongo va nga dirowa swifaniso. Tinyiketi ku tsala leswi va swi vulaka, kambe va hlohloteri ku tsala hi voxe. Pfumelela vana lavatsongo ku dirowa na ku tsala hi voxe. Hlayela swirho swa ndyangu lava u tshamaka na vona na vaendzi tibuku leti.

Ku fambisa ntlawa wa vahlayi

U nga sungula ntlawa wo hlaya ekaya na vana va wena na van'wana vatsongo va vanghana va vona kumbe vana va vaakelani. (Vana va nga va va malembe wahi kumbe wahi – ku suka eka tincence ku fika eka majaha na tintombhi.)

Mitlawa leyitsongo yi nyika nkarhi wo ringanela ku valanga mitsheketo na matsalwa na vana. Lexi lavekaka i rirhandzu ra mitsheketo na ku tsakela ku avelana na vana va wena – na un'we kumbe vambirhi lavakulu lava kotaka ku hlaya, na kwalomu ka ntlhanu ku fika nhungu wa vana! Engetela nkwama wa tibuku, na matsalwa na swilo swo dirowa (ku fana na tikhirayoni, tipensele, switsalu na maphepha) u ta kota ku ya emahlweni!

Eka ntlawa lowutsongo, swa olova ku tiva vana hinkwavo kahle. Avelana tibuku leti u ti rhandzaka na vana va wena na ku tiva leswaku va rhandza mitsheketo ya njhani. Teka nkarhi u ri karhi u hlaya na ku vulavula hi ntsheketo.

Xana u swi tiva njhani leswaku u fanele ku langa tibuku ta njhani? Endzela layiburari leyi nga na xiyenge xa kahle xa vana u teka nkarhi ku valanga hi mikarhi. Tiva mulayiburariyene wa vana ku kuma switsundzuxo hi tibuku leti vana va ti rhandzaka. Lomba tsalwa rin'we ra ntsheketo leri u ri rhandzaka, ti toloveti ku ri hlaya kutani u ri hlayela ehenhla eka ntlawa wa wena. Loko u ri karhi u tiva vana kahle, u ta ti kuma u ri karhi u hlawula mitsheketo leyi andzisaka ku tsakela ka vona ku tiva! U nga tlhela u hlawula mitsheketo ku suka eka xiyenge xa "Mitsheketo na swinsin'wana elayiburari" na le ka "Story supplies" eka webusayiti ya Nal'ibali – **www.nalibali.org**.

Kambe ku tsala ke? Ringeta ku nyika nkarhi wo tsala mikarhi hinkwawo loko ntlawa wu hlangana. Vana va rhandza ku tsala eka tidayari, naswona i ndlela ya kahle swinene yo kurisa vuswikoti byo tsala emakaya hi ririmi ra manana na/kumbe ro engetela. Hlohlotela vana ku tsala (ku dirowa) eka tidayari ta vona hi swin'wana na swin'wana leswi va swi lavaka – leswi va swi ehleketaka, leswi va swi twaka, mianakanyo ya vona na leswi va tiphinaka hi ku swiendla eka siku ro karhi. (Tiyisisa leswaku va swi tiva leswaku leswi va swi tsalaka i swa xihundla naswona swi le ka vona ku hlawula ku avelana na van'wana.) Swi kahle ku va u nga lulamisa mapeletelo ya marito – swa nkoka hileswi va swi vulaka. Kambe u nga va hlohlotela hi ku tsala eka dayari ya wena na ku avelana switsundzuxo, matsalelo yo saseka na mapeletwana lawa nga wona.

Hlohlotela vana ku nghenelela eka leswi u hlawuleke ku swi endla eka ntlawa wa wena wo hlaya – kambe u nga va sindzisi. Xikongomelo i ku tiphina loko mi ri karhi mi kuma na ku avelana swin'we ntsheketo.

Ku kuma vuxokoxoko hi mitlawa yo hlaya, u nga endzela "How to guides" eka **www.nalibali.org** kumbe "How to" eka **www.nalibali.mobi**. U nga tlhela u kuma vuxokoxoko byo engetela eka *Story Power: Xiletelo xa Mitlawa ya Vahlayi* lexi kumekaka eka "Story supplies" na **www.nalibali.org**.

Tihlanganisi na Nal'ibali

Va na xirho xa Nal'ibali na ku tirhisa matimba ya ntsheketo ku hlohlotela vana ku hlaya na ku tsala.

Endzela swivandla swo hambana swo hlayela ku tiphina laha ku nga na switirhisiwa na switsundzuxo, na mitsheketo ya vana hi tindzimi ta 11.

Xikhomanisi xa Nal'ibali

Kuma xiengetelo xa leka phephahungu ra ku hlayela ku tiphina eka *Sunday World*, *Sunday Times Express*, *Daily Dispatch* na *The Herald*. Ku kuma vuxokoxoko byo tala, endzela **www.nalibali.org**.

Nal'ibali a ka rhadiyo

Yingisela Nal'ibali eka switichi swa vuhaxi swa SABC swa vaaki na ku tiphina hi mitsheketo ya vana hi tindzimi ta 11 ta ximfumo. Endzela **www.nalibali.org** ku kuma Nal'ibali ku kuma **mikarhi ya ka rhadiyo**.

www.nalibali.org

Endzela **webusayiti** ya Nal'ibali ku kuma phepha ra switsundzuxo swa mahala, bulogo ya matsalwa, switsundzuxo swo hlaya na mitsheketo ya vana.

WeChat

Endzela webusayiti ku kuma hilaha u nga dawunilodaka ha kona WeChat ku kuma mitsheketo na switsundzuxo swi rhumeriwa eka **riqingho ra le nyongeni**. Kumbe, sikena khodi ya QR.

www.nalibali.mobi

Mitsheketo na switsundzuxo swo hlaya, nseketelo wa ntlawa wa vahlayi na mitsheketo na hi tindzimi ta 11 ta Afrika-Dzonga – eka **riqingho ra le nyongeni** ra wena!

Tihlangisi na hina hi ku bela riqingho eka senthara **02 11 80 40 80**, kumbe hi tindlela tin'wana:

www.nalibali.org www.nalibali.mobi nalibaliSA @nalibaliSA

Nal'ibali
Swi sungula hi tsheketo...